

Zonderwijk, de bermen en het ecologisch groenbeheer

Arie Koster, tekst en foto's

Prof. Piet Zonderwijk schreef rond 1970 voor Staatsbosbeheer zijn eerste adviesnota over natuurvriendelijk beheer van wegbermen. De praktijk was dat bermen óf als gazon werden beheerd óf werden geklefeld. Beide niet bevorderlijk voor flora en fauna. Zonderwijk stelde voor om bermen een tot twee keer per jaar te maaien en het maaisel af te voeren. Dit leidde tot vershraling van de bodem en de productie van biomassa ging omlaag. De vegetaties werden gevarieerder en door het toenemende aandeel bloemplanten werden de bermen attractiever. De natuurwaarde werd niet alleen in floristische zin vergroot (meer bloemen) maar ook door bijvoorbeeld meer bloembezoekende insecten waaronder wilde bijen.

Wegbermen en dijktafuds na 2000

De top van dit type wegbermbeheer voor rijkswegen en provinciale wegen lag in de periode 1980-1995. In die periode werd er met relatief lichte machines gewerkt, liet men het gras drogen en werd het zelfs gekeerd waardoor nagerijpte zaden konden vallen. Daarna werd er geleidelijk aan bezuinigd en werkte men dikwijls ook steeds ruiger. Het materieel is aanzienlijk zwaarder geworden, daarnaast wordt er heel vaak een maai-zuigcombinatie gebruikt. Er zijn nu nog steeds bonte bermen, maar of die dezelfde kwaliteit hebben als 25 jaar geleden is zeer de vraag.

Wilde Marjolein

Veldlathyrus

Heide

Piet Zonderwijk (1924 -2006) was van 1978-1989 hoogleraar vegetatiekunde, plantenecologie en onkruidkunde aan de Wageningse landbouwuniversiteit, nu WUR. Hij was een van de eersten die het natuurlijke beheer van wegbermen propageerde. De tot dan toe heersende praktijk leidde tot voedselverrijking van de bodem; een laag van halfverteerde plantenresten voorkwam dat zaden konden ontkiemen. Hierdoor werden vegetatief voortplantende plantensoorten zoals kweek en grote brandnetel in de bermen dominant. Ook gazonbeheer leidde tot een eenzijdige begroeiing. Door Zonderwijks aanpak hebben we meer bloeiende planten gekregen. Zijn bekendste boek is *De Bonte Berm*, verschenen in 1979 in Ede. Daarin belicht hij de natuurwaarde van bermen en legt hij uit wat natuurvriendelijk beheer is. Zonderwijk was nauw betrokken de televisieserie *Linten in het landschap* in 1982, en later bij het gelijknamige boek.

Ook rivierdijken waren een aandachtspunt van Zonderwijk. Daar heeft onder zijn leiding heel wat onderzoek plaatsgevonden. In de jaren tachtig was de floristische rijkdom tot een minimum gedaald. Voor bijen was hier weinig voedsel te halen. Zonderwijk heeft een proces in gang gezet dat het aanzien van de rivierdijken drastisch veranderde. Maar het overgrote deel van de dijken wordt faunistisch gezien (voor een gevarieerd dierenleven) nog steeds te vroeg gemaaid, waardoor ze voor de wilde zomerbijen vrijwel waardeeloos zijn.

Stedelijk groen 1960-1990

Wilde bijen, met uitzondering van de meest algemene hommels, zag je vroeger nauwelijks in het stedelijke groen. Dat groen werd zo perfect netjes onderhouden dat wilde planten in geen velden of wegen te vinden waren. Het gras werd minstens 24 keer per jaar gemaaid en tot in de jaren 60 werd de grond tussen de beplantingen meestal twee keer per jaar gespit.

De periode 1970-1990 was de periode van het chemisch beheer. Zelfs voor de meest algemene wilde bijen was dat een onmogelijk milieu. In tuinen was het al niet anders.

In 1990 was bij een zeer klein aantal gemeenten het groenonderhoud volledig gifvrij. Onder invloed van de bonte berm van Zonderwijk en brede maatschappelijke discussie en allerlei initiatieven (die in de jaren 60 al begonnen) werd het groen steeds meer gifvrij en natuurvriendelijk (ecologisch) beheerd.

In 1990 werd ik stadsecoloog bij het bosbouwproefstation De Dorschkamp in Wageningen, later Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek IBN [dat later opging in Alterra, WUR. Red]. Over wilde bijen werd toen nog nauwelijks gesproken, maar er waren wel allerlei aanwijzingen dat de positie voor wilde bijen aan het verbeteren was. In het Europees natuurbeschermingsjaar 1995 beleefde de aandacht voor natuur in en om de stad een hoogtepunt. Het openbaar groen werd zienderogen natuurlijker en bloemrijker. Wilde bijen begonnen steeds meer op te vallen. Ook in heel wat tuinen veranderde veel (ten dele ook al eerder onder invloed van de beroemde tuinarchitecte Mien Ruys). De eenjarige perkplanten (afrikaantjes e.d.) maakten steeds meer plaats voor vaste planten en heidetuinen. Uit oogpunt van de wilde bijen bezien, gaf dat een stuk stabiliteit. Wilde bijen konden in tuinen gaan nestelen en er zich handhaven.

IBN-onderzoek

De situatie van het groen was zo sterk in positieve zin veranderd dat er behoefte was om te onderzoeken wat dat voor de biodiversiteit betekende. Dit onderzoek is in ca. 28 gemeenten uitgevoerd en leverde voor toen spectaculaire resultaten op. Zo was Veenendaal in 1972 op het gebied van wilde bijen nog volledig steriel, maar rond 2000 kwamen er tientallen soorten wilde bijen voor, waarvan er voor die tijd en-

Cichorei

kele zeldzaam tot zeer zeldzaam waren (onder meer kattenstaartbij en bonte viltbij). In de gemeente Sneek, die in een zeer bijenonvriendelijk landschap ligt, was in de periode 1976-ca.1985 met uitzondering van het buiten gebruik zijnde spoorwegemplacement nauwelijks een bij te vinden. Rond 2000 werden er meer dan 40 soorten wilde bijen waargenomen en wilde bijen kwamen in de hele stad voor, in parken, plantsoenen, grasland, sportvelden etc. Hetzelfde geldt in grote lijnen ook voor de andere gemeenten. Kortom, ecologisch groenbeheer heeft een enorm positief effect op het voorkomen van wilde bijen. Dit geldt ook voor tuinen die op een natuurvriendelijke wijze worden beheerd. Een quick scan in Veenendaal (2013) wees uit dat wilde bijen onder invloed van ecologisch groenbeheer nog steeds volop voorkomen.

De bonte berm van Zonderwijk zijn in veel gemeenten ingeburgerd en de maatschappelijke discussie, die in de jaren 80 op zijn heftigst was, heeft geleid tot meer natuur in stad, tuin en landschap. Zowel de solitaire bijen als zeker ook de honingbijen profiteren daar nog steeds van. ●

Stijf havikskruid

Paardenbloemen en pinksterbloemen

Gewoon barbarakruid

Zeer gedetailleerde en praktische informatie over vrijwel alle in Nederland voorkomende wilde bijen in relatie tot beheer is te vinden op www.denederlandsebijen.nl. Voor ecologisch (bijen)beheer wordt verwezen naar www.bijehulpdesk.nl.